

Nowy system kwalifikatorów *Słownosieci*

[Krótka instrukcja](#)

[0. KRYTERIUM POPRAWNOŚCIOWE \(nienorm.\)](#)

[1. KRYTERIUM CHRONOLOGICZNE \(daw.\)](#)

[2. KRYTERIUM GEOGRAFICZNE \(reg.\)](#)

[3. KRYTERIUM SPECJALISTYCZNOŚCI \(specj., środ.\)](#)

[4. KRYTERIUM LITERACKOŚCI \(książk.\)](#)

[5. KRYTERIUM OFICJALNOŚCI \(urz., książk.\)](#)

[6. KRYTERIUM EKSPRESYWNOŚCI \(wulg., posp., pot.\)](#)

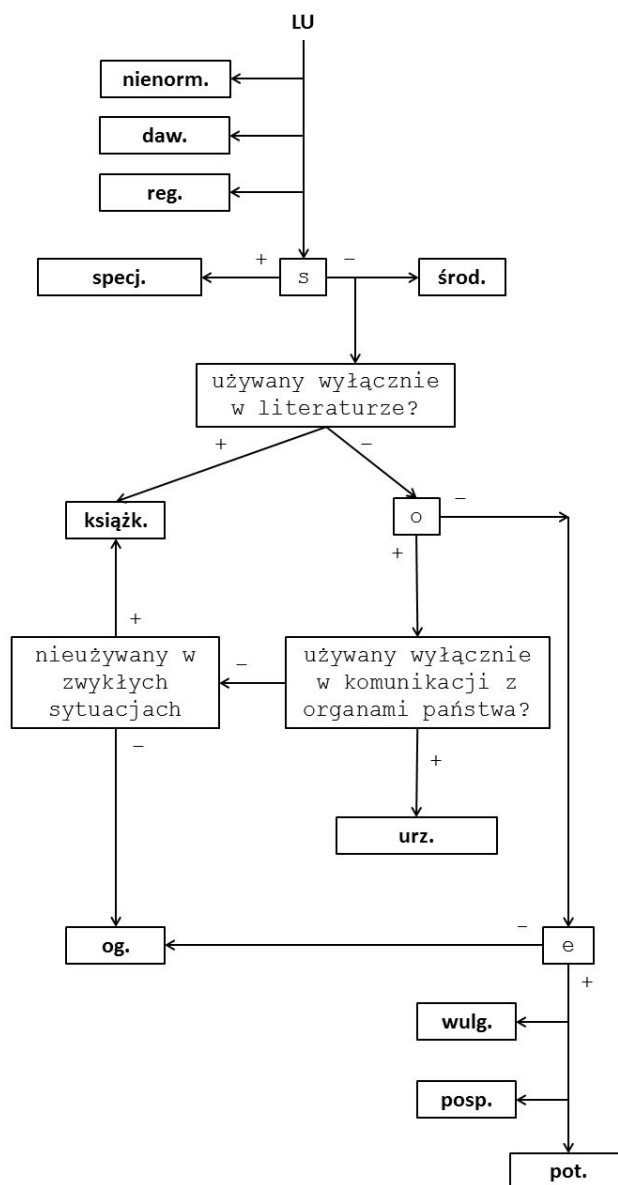
[7. REJESTR OGÓLNY \(og.\)](#)

[Bliskoznaczność](#)

Krótka instrukcja

- ❖ Jednostka leksykalna ma co najwyżej jeden kwalifikator.
- ❖ Przy niektórych jednostkach trzeba będzie odwołać się do korpusów:
  1. www.nlp.pwr.wroc.pl/inforex (Korpus Języka Pol. Politechniki Wrocławskiej)
  2. www.nkjp.pl (Narodowy Korpus Języka Polskiego)
- ❖ Nasze nowe rejestry będą się różnić w wielu przypadkach od tych, które stosowane są w słownikach. Dlatego nie wolno mechanicznie kopiować kwalifikatorów ze słowników.
- ❖ Rejestry nadajemy jednostkom nie dlatego, że etykietkę rejestru znaleźliśmy w jakimś słowniku, ale dlatego, że tak wychodzi z poniższych testów. Słowniki pełnią funkcję wyłącznie pomocniczą.
- ❖ Naszych kwalifikatorów jest dużo mniej niż w przeciętnym słowniku. Jest ich 10 + rejestr ogólny. Poniżej podajemy oznaczenia rejestrów i ich krótkie opisy:
  - **nienorm.** = nienormatywne, jednostka niepoprawna z punktu widzenia normy językowej zapisanej w słownikach poprawnej polszczyzny i w słownikach ortograficznych, ale często używana przez Polaków,

- **daw.** = dawne, słownictwo wychodzące z użycia,
  - **reg.** = regionalizmy, wyrazy regionalne lub z gwar miejskich określonych miast znane w całej Polsce i postrzegane jako regionalne,
  - **specj.** = słownictwo specjalistyczne: naukowe, techniczne, prawnicze, zawodowe, hobbystyczne,
  - **środ.** = wyrazy środowiskowe – używane przez młodzież, ludzi znajdujących się w kręgu określonej subkultury lub w jakiejś zamkniętej grupie społecznej (np. w środowisku przestępczym),
  - **książk.** = słownictwo książkowe, używane jednak nie tylko w literaturze, w publicystyce czy w odmianie pisanej języka, lecz również w przemówieniach, kazaniach, tekstach o wysokim rejestrze stylistycznym,
  - **urz.** = słownictwo urzędowe, słownictwo używane wyłącznie w sferze kontaktów władzy/instytucji państwowych i obywateli,
  - **wulg.** = wulgaryzmy,
  - **posp.** = pospolityzmy,
  - **pot.** = potoczyny,
  - **og.** = rejestr ogólny, słownictwo używane w dowolnej sytuacji, tzw. słownictwo współnoodmianowe; do tej kategorii zaliczamy wszystkie te wyrazy, których nie mogliśmy zaliczyć do żadnej innego rejestru. Pamiętajmy, że do rejestru ogólnego możemy zaliczyć także te jednostki, których nie znamy (nie definiujemy go przez odniesienie do słownictwa, które wszyscy znamy).
- ❖ Rejestr umieszczamy w polu “##K: *rejestr.*” na początku komentarza jednostki.
  - ❖ Uwaga: od tego momentu nie używamy już oznaczenia “##R: “.
  - ❖ Dodatkowe informacje o ograniczeniu zakresu użycia można zawrzeć w definicji (pole “##D: *definicja.*”), ale nie dajemy tej informacji w rejestrze.
  - ❖ W polu “##K: *rejestr.*” mogą się znaleźć wyłącznie kwalifikatory poniższe.

Rysunek 1. Uproszczony schemat testowania kwalifikatorów w postaci drzewa decyzji. Przechodząc do kolejnego rozgałęzienia, lingwista podejmuje konkretne decyzje na podstawie testów. Legenda: s - test na specjalistyczność, o - test na oficjalność, e - test na nacechowanie emocjonalne.

- ❖ SCHEMAT TESTOWANIA: Zaczynamy od punktu 0 poniżej i potem wędrujemy przez kolejne punkty, idąc za wskazówkami (strzałkami). Jednostka przechodzi przez dane testy (które znajdują się w obrębie jednej ramki), jeżeli wszystkie zdania testu są akceptowalne (na TAK). Jednostka nie przechodzi przez dane testy (które znajdują się w obrębie jednej ramki), jeżeli przynajmniej jedno zdanie testu nie jest akceptowalne.

0. KRYTERIUM POPRAWNOŚCIOWE (nienorm.)

Test

- Jednostka *X* nie zgadza się z normą poprawnościową zapisaną w słownikach poprawnej polszczyzny lub w słownikach ortograficznych.
- Jednostka *X* jest często używana przez Polaków.

2 x TAK → *nienorm.*

Odpowiedź "NIE" na pytanie 1. → Idź do pkt. 1

Odpowiedź "TAK" na pytanie 1. i jednocześnie "NIE" na pytanie 2.

→ **nie wprowadzaj tej jednostki do Słownosieci**

Uwaga: Jednostką *X* może być albo wyraz w określonym znaczeniu, albo forma ortograficzna tego wyrazu w tym znaczeniu.

PRZYKŁADY: predykatyw **gadu gadu** '~ gadać', "potem zadzwonił ten facet. *gadu gadu* z nim", (poprawna wg słowników normatywnych forma: *gadu-gadu*, z łącznikiem), **zmarźluch** (zam. *zmarzluch*), **uspakajać** (zam. *uspokajać*, uwaga: nawet słownik www.doroszewski.pwn.pl ma tę formę, która jest uznawana przez wydawnictwa poprawnościowe za błędną).

1. KRYTERIUM CHRONOLOGICZNE (**daw.**)

Test 1a.

- Jednostka leksykalna *X* była dawniej używana przez Polaków, ale teraz wychodzi z użycia.
- Jednostki *X* używa jeszcze część osób starszych i najstarszych (dla edytorów wordnetu - pokolenie dziadków i pradziadków) oraz - być może - niektóre osoby z pokolenia średniego.

2 x TAK → *daw.*

przynajmniej raz NIE / NIE WIEM → Idź do testu 1b

Uwaga 0: NIE WIEM = może TAK, a może NIE, nie mogę się zdecydować

Uwaga 1: Test 1a sprawdza, czy wyraz należy do słownictwa, które właśnie wychodzi z użycia. Test 1b sprawdza, czy wyraz należy do słownictwa, które właśnie wyszło z użycia.

PRZYKŁAD: **cyrulik** 'fryzjer (golarz) wykonujący również zabiegi felczerskie'

Test 1b.

- Jednostka leksykalna *X*, dawniej używana przez Polaków, teraz wyszła już z użycia i należy tylko do warstwy słownictwa biernego. Spotykamy ją w tekstach pochodzących głównie z końca XIX w. i z początku XX w.
- Jednostki leksykalnej *X* nie używa się w stylizacji archaicznej.

2 x TAK → *daw.*

1 raz NIE → **Idź do pkt. 2**

Uwaga 0: Test 1a sprawdza, czy wyraz należy do słownictwa, które właśnie wychodzi z użycia. Test 1b sprawdza, czy wyraz należy do słownictwa, które właśnie wyszło z użycia. Oba testy stanowią jedną całość. Wspólny kwalifikator doprecyzowuje, że nie chcemy rozstrzygać, czy coś wychodzi, czy też niedawno wyszło z użycia.

Uwaga 1: Wyrazy używane w celu archaizacji (np. w powieści historycznej) albo dla efektu poetyckiego należą do warstwy słownictwa książkowego.

Uwaga 2: Funkcjonowanie wyrazu w polszczyźnie dawniejszej można sprawdzać w słowniku Doroszewskiego – każdy przykład użycia ma swój skrót, skrót wyjaśnione na stronie <http://doroszewski.pwn.pl/wstep/160/> – a w razie wątpliwości można tam sięgnąć, żeby zobaczyć, z jakiego okresu mamy poświadczenia źródłowe.

PRZYKŁAD: **świegot** 'świergot' ("Była to muzyka szkatułki grającej, po której nastąpił świegot sztucznych ptaków; a gdy i one umilkły, rozlegał się cichy szelest fontanny, szept modlitw i westchnienia pobożnych." Prus, Lalka)

2. KRYTERIUM GEOGRAFICZNE (**reg.**)

Test

Jednostka leksykalna X może mieć odpowiedniki w innych regionach Polski lub w języku ogólnym (może, lecz nie musi mieć).

- Polacy znają tę jednostkę leksykalną i wiedzą, że jest regionalna (pochodzi z któregoś z głównych dialektów bądź z dobrze znanej Polakom gwary, bądź z gwary miejskiej określonego miasta).

TAK → *reg.*

NIE → **idź do pkt. 3**

PRZYKŁAD: **pyra** 'kartofel, ziemniak'

3. KRYTERIUM SPECJALISTYCZNOŚCI (specj., środ.)

3.1. specj.

Test

Leksykalne jednostki specjalistyczne zazwyczaj nie mają odpowiednika nienacechowanego.

- Jednostka leksykalna *X* jest używana i rozumiana głównie przez naukowców lub przez inżynierów, lub ludzi pochodzących z określonej grupy zawodowej i fachowców*).
- Jednostka leksykalna *X* nie jest używana wyłącznie w urzędach, w pismach urzędowych, przez instytucje państwa/urzędników lub przez osoby zwracające się do urzędników/instytucji.

*) Złodzieje i inni przestępcy nie są uznawani za grupę zawodową :)

2 x TAK → specj.

Przynajmniej 1 x NIE → Idź do pkt. 3.2

Uwaga: Tu należą: terminologia naukowa i tzw. gwary zawodowe i słownictwo hobbystyczne (np. słownictwo typowe dla filatelistów).

Uwaga 2: Jeżeli jednostka leksykalna pojawia się dość często w prasie codziennej (niespecjalistycznej), nie należy do rejestru *specj.*

NEW. Uwaga 3: Warunkiem koniecznym, by daną jednostkę zaklasyfikować do tekstów specjalistycznych, jest występowanie tej jednostki głównie w tekstach specjalistycznych. Nie jest to jednak warunek wystarczający - musi być dana jednostka rozumiana głównie przez specjalistów. W teście pytamy, czy jednostka jest *używana* głównie przez naukowców ORAZ czy jest *rozumiana* głównie przez naukowców. Jeżeli którykolwiek z członów tej koniunkcji nie jest prawdziwy, nie możemy przypisać jednostce rejestru *specj.* Czy jednostka występuje głównie w tekstach specjalistycznych możemy sprawdzać np. w NKJP.

PRZYKŁAD: **pingwin białooki** ‘*Pygoscelis adeliae* - gatunek dużego, nielotnego ptaka wodnego z rodziny pingwinów (*Spheniscidae*), zamieszkujący wody wokół Antarktydy; gnieździ się na Antarktydzie oraz Orkadach Południowych i Szetlandach Południowych’, **kwark** ‘cząstka elementarna, fermion mający ładunek koloru (czyli podlegający oddziaływaniom silnym)’

3.2. środ.

Test

- Jednostka *X* jest używana i rozumiana głównie przez młodzież (uczniów, studentów)

ALBO w obrębie określonej subkultury (np. punków, skinów), ALBO w zamkniętym środowisku/grupie społecznej (np. w środowisku przestępczym, w sekcie).

TAK (któraś z opcji jest prawdziwa) → środ.

NIE (żadna z opcji nie jest prawdziwa) → Idź do pkt. 4.

PRZYKŁAD: **doliniarz** - 'złodziej kieszonkowy; kieszonkowiec'

Uwaga: przez zamkniętą grupę społeczną rozumiemy taką grupę społeczną, do której nie jest łatwo się dostać, a której członkowie dbają o anonimowość i elitarność oraz utrzymują w absolutnej tajemnicy sekrety grupy.

4. KRYTERIUM LITERACKOŚCI (książk.)

Test

- Jednostka leksykalna *X* jest używana w literaturze pięknej, poezji, prozie, dramacie.
- Jednostki *X* rzadko używa się poza literaturą piękną.
- Zamiast jednostki leksykalnej *X*, użyć możemy w takiej sytuacji jej odpowiednika nienacechowanego lub neutralnego stylistycznie wyrażenia złożonego z dwóch-trzech wyrazów.

3 x TAK → książk.

Przynajmniej 1 x NIE → Idź do 5

Uwaga: Słownictwo książkowe jest też w innym punkcie (więc dwie ramki nas tam kierują), do słownictwa książkowego zaliczamy m.in. słownictwo poetyckie, podniosłe i wyrazy używane w celach archaizacyjnych.

PRZYKŁADY: **cień** 'duch zmarłego; zjawia, widmo, upiór' (Przysięgać na cienie przodków.), **Albion** 'Anglia - państwo', **chrobry** 'dzielny, mężny, śmiały'

5. KRYTERIUM OFICJALNOŚCI (urz., książk.)

Eksperyment myślowy

*Wyobraź sobie, że znajdujesz się w sytuacji oficjalnej lub publicznej (stoisz przed osobą starszą od siebie, przełożonym, prezydentem RP, profesorem Miodkiem, przed biskupem lub że piszesz do jednej z tych osób list, lub że jesteś osobą, z którą przeprowadzany jest wywiad w programie informacyjnym w TV). Użyłeś/aś jednostki leksykalnej *X*.*

- Twój rozmówca nie pomyśli o Tobie, że jesteś źle wychowany/a. [TAK = nie pomyśli]

- Twój rozmówca pomyśli, że umiesz dostosować słownictwo do sytuacji. [TAK = pomyśli, że umiesz dostosować, NIE = pomyśli, że nie nie umiesz dostosować]

2 x TAK → **Idź do 5.1**

Przynajmniej 1 x NIE (= pomyśli, ...) → [Idź do 6](#)

5.1. [urz.](#)

Test

- Jednostka leksykalna *X* jest używana niemal wyłącznie w urzędach, w pismach urzędowych, przez instytucje państwa/urzędników lub osoby zwracające się do urzędników/instytucji.

TAK → *urz.*

NIE → **Idź do 5.2.**

PRZYKŁADY: **dekretacja** ‘odrębna notatka na podaniu, korespondencji, dokumentach księgowych itp., dotycząca sposobu załatwienia sprawy, zawierająca decyzję, rezolucję, postanowienia itp.’, **petent** ‘osoba ubiegająca się o coś, składająca swoje podanie w jakiejś instytucji lub załatwiająca coś ustnie w jakimś urzędzie’

5.2. [książk.](#)

Eksperyment myślowy

*Wyobraź sobie, że spotykasz nieznanego na ulicy i rozmawiasz z nim. Użyłeś/aś jednostki leksykalnej *X*.*

- Nieznajomy pomyśli, że jesteś czytany/masz bogate słownictwo lub że posługujesz się trudnymi wyrazami.

Test

- Jednostki leksykalnej *X* zazwyczaj nie używa się w codziennych sytuacjach (w sytuacji familiarnej, w gronie przyjaciół, dobrych znajomych).
- Zamiast jednostki leksykalnej *X*, użyć możemy w takiej sytuacji jej odpowiednika

nienacechowanego lub neutralnego stylistycznie wyrażenia złożonego z dwóch-trzech wyrazów.

3 x TAK → *książk.*

Przynajmniej 1 x NIE → Idź do [7 = rejestr ogólny](#)

PRZYKŁAD: **konający** w użyciu rzecz. podn._{USJP} 'osoba będąca w agonii; umierający, umierająca'

6. KRYTERIUM EKSPRESYWNOŚCI ([wulg.](#), [posp.](#), [pot.](#))

6.1. [wulg.](#)

Eksperyment myślowy 1

Wyobraź sobie, że spotykasz nieznanego na ulicy i chwilę z nim rozmawiasz. Użyłeś/aś jednostki leksykalnej X.

- Rozmówca najprawdopodobniej pomyśli, że jesteś wulgarny.

Eksperyment myślowy 2

Wyobraź sobie, że znajdujesz się w sytuacji oficjalnej lub publicznej (stoisz przed osobą starszą od siebie, przełożonym, prezydentem RP, profesorem Miodkiem, przed biskupem lub że piszesz do jednej z tych osób list, lub że jesteś osobą, z którą przeprowadzany jest wywiad w programie informacyjnym w TV). Użyłeś/aś jednostki leksykalnej X.

- Twój rozmówca najprawdopodobniej pomyśli o Tobie, że jesteś wulgarny/a.

2 x TAK → [wulg.](#)

Przynajmniej 1 x NIE/NIE WIEM → [6.2](#)

PRZYKŁADY: **skurwiel, pojeb**

6.2. [posp.](#)

Test

- (1) Jednostki leksykalnej X możesz użyć w sytuacji familiarnej, w gronie przyjaciół, dobrych znajomych, rodziny.

Eksperyment myślowy

Wyobraź sobie, że spotykasz nieznanego na ulicy i chwilę z nim rozmawiasz. Użyłeś/aś jednostki leksykalnej X.

- (2) Rozmówca pomyśli, że nie umiesz dostosować słownictwa do sytuacji (że za bardzo skróciłeś/aś dystans).

2 x TAK → posp.

NIE / NIE WIEM na pierwsze pytanie → wróć do wulgarnego (6.1) i zrób ponownie test

NIE / NIE WIEM na drugie pytanie → 6.3

PRZYKŁAD: **pieprzyć** ‘mówić, gadać coś od rzeczy’

6.3. pot.

Test

- (1) Istnieje jednostka Y będąca nienacechowanym odpowiednikiem jednostki X.

Eksperyment myślowy

Wyobraź sobie, że spotykasz nieznanego na ulicy i chwilę z nim rozmawiasz. Użyłeś jednostki leksykalnej X.

- (2) Rozmówca nie pomyśli, że jesteś źle wychowany/a. [TAK = nie pomyśli]

2 x TAK → pot.

NIE na pierwsze pytanie → 7

NIE na drugie pytanie → wróć do pospolitego (6.2) i zrób ponownie test

PRZYKŁAD: **chlapać** ‘powiedzieć (mówić) coś bez zastanowienia, nieoględnie, nieostroźnie, powiedzieć (mówić) jakieś głupstwo’

7. REJESTR OGÓLNY (og.)

Pozostałe jednostki należą do rejestru ogólnego i nadajemy im kwalifikator “og.”

PRZYKŁADY: **błogosławić** ‘udzielać błogosławieństwa, żegnać krzyżem, znakiem krzyża’ (w USJP jest *rel.* - jako rejestr specjalistyczny (słownictwo religijne), ale przecież ta jednostka leksykalna jest znana Polakom), **czytało** ‘to, co się łatwo, przyjemnie czyta, np. powieść sensacyjna, romans, zwykle o niewielkich wartościach literackich’ (staroświeckie czytało; czytało do poduszki); **drzewo**; **samochód**; **umierający** w użyciu rzecz. ‘osoba umierająca, będąca w agonii’

Pamiętajmy, że rejestr ogólny nie ogranicza się do słownictwa podstawowego, tj. takiego, którym wszyscy posługujemy się na co dzień (tzw. słownictwo bytowe). Rejestr ogólny obejmuje słownictwo współnoodmianowe - tj. takie, które jest wspólne dla stylu potocznego, artystycznego, książkowego, naukowego, dziennikarskiego czy urzędowego. Oznacza to, że może się tak zdarzyć, że my wyrazu nie znamy, a mimo wszystko należy on do rejestru ogólnego. Zasób słownictwa pojedynczego człowieka jest ograniczony, dlatego - w przypadkach wątpliwych - sprawdzamy kompetencję także innych ludzi. Wyraz z rejestrem ogólnym powinien być znany wielu Polakom. Pomocą mogą służyć tu korpusy - sprawdzmy wyraz w KPWr (www.nlp.pwr.wroc.pl/inforex, login: lingwista, hasło: nekst123) czy w zrównoważonym NKJP (korpus ręcznie anotowany, <http://nkjp.pl/poliqarp/>). Jeżeli dane znaczenie występuje w różnych stylach - to jest współnoodmianowe: ludzie używają go.

Bliskoźnaczność

Wyrazami bliskoźnacznymi nazywamy te jednostki, które

- (a) mają prawie wszystkie te same relacje jednostek do tych samych jednostek leksykalnych, prócz hiperonimii do tych samych hiponimów,
- (b) różnią się w sposób istotny rejestrem stylistycznym.

Mówimy, że nacechowany wyraz bliskoźnaczny dziedziczy hiperonimy po wyrazie nienacechowanym, lecz nie odwrotnie.

Spośród rejestrów możliwe są połączenia, które zaznaczamy plusikiem:

	daw.	książk.	og.	pot.	posp.	reg.	specj.	środ.	urz.	wulg.	nienorm.
daw.	+										
książk.		+	+				+		+		
og.		+	+	+			+		+		

pot.			+	+							
posp.					+					+	
reg.						+					
specj.		+	+				+		+		
środ.								+			
urz.		+	+				+		+		
wulg.					+					+	
nienorm.											+

Jednostki z jednego synsetu, np. {kot 2 ##K: og., kot domowy 1 ##K: specj.} muszą mieć rejestry lubiące się.

Kolorami zaznaczyliśmy grupy rejestrów, które się lubią (niektórych nikt nie lubi):

- daw.
- posp., wulg.
- reg.
- środ.
- og., książk., pot., specj., urz.

Największą grupę tworzą satelity rejestru ogólnego. Siatkę powiązań w obrębie tego rejestru pokazujemy jeszcze raz:

	książk.	og.	pot.	specj.	urz.
książk.	+	+		+	+
og.	+	+	+	+	+
pot.		+	+		
specj.	+	+		+	+
urz.	+	+		+	+

Rejestr ogólny pasuje do tych wszystkich rejestrów. Pozostałe z osobna pasują do ogólnego, ale

wyłączony z tych podobieństw jest rejestr potoczny.

W jednym synsecie mogą się znaleźć rejestry, które są oznaczone jako lubiące się - tj. mające plusik na przecięciu wiersza i kolumny. Wyłączamy jednak z synsetu, w którym jest rejestr ogólny, jednostkę o rejestrze potocznym, jeżeli znajduje się tam jednostka o rejestrze, który nie lubi potocznego, czyli: książk., specj. lub urz.

Rejestry, które się nie lubią, będziemy łączyć bliskoznacznością.

NEW. Uwaga. Jednostka A o rejestrze daw., reg., środ., nienorm., posp. lub wulg. może być hiperonimem jednostki B tylko wtedy, gdy jednostka B ma rejestr lubiący rejestr jednostki A. Oznacza to, że:

- ❖ Jeżeli jednostka A ma rejestr daw., reg., środ., nienorm., to może być hiperonimem jednostki B tylko wtedy, gdy B ma dokładnie ten sam rejestr (ponieważ te rejestry lubią tylko same siebie).
- ❖ Jeżeli jednostka A ma rejestr wulg. lub posp., to może być hiperonimem jednostki B tylko wtedy, gdy B ma albo wulg., albo posp. (ponieważ wulg. lubi posp.).

Pozostałe rejestry mogą łączyć się hiponimią bez ograniczeń.

- ❖ W szczególności jednostka A o rejestrze daw., reg., środ., nienorm., posp. lub wulg. może być hiponimem jednostki B o rejestrze książk., og., pot., urz., specj.